İDİL

ROTHKO İLE GORKY'NİN ESERLERİ BAĞLAMINDA SOYUT DIŞAVURUMCULUK AKIMININ İNCELENMESİ

Atalay MANSUROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü, amansuroglu@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7152-0711

Mansuroğlu, Atalay. "Rothko ile Gorky'nin Eserleri Bağlamında Soyut Dışavurumculuk Akımının İncelenmesi". idil, 98 (2022 Ekim): s. 1439–1448. doi: 10.7816/idil-11-98-02

ÖZ

Sanat, toplumların gelişmesine paralel olarak gelişmekte ve değişime uğramaktadır. Bu durumun en temel sebebi, insana dair olan sanatın yapısının dinamik olmasıdır. Bireysel veya toplumsal olarak yaşanan her olay, sanatçının ürettiği eserlerde izlerini göstermektedir. Soyut Dışavurumculuk da resim sanatında toplumsal gelişmelere bağlı olarak gelişmiş bir akımdır. Soyut Dışavurumculuk akımının önemi Roma döneminden Rönesans'a ve sanayi devriminin yaşandığı 20. yüzyıl başlarına kadar Avrupa'da gelişen sanatın ve buna bağlı olarak sanat akımlarının ilk defa başka bir kıtaya Amerika'ya taşınması ve ilk defa- kurucu sanatçıları Amerikalı olmamasına rağmen- bir Amerikan sanatı olarak sanat tarihine geçmesidir. Bu bağlamda Avrupa'da gelişen sanayiye parelel ülkeleri kaynak aramaya ve başka özellikle komşu ülkelerle savaşa itmiş, iktidarlara otoriter ve baskıcı rejimlerin gelmesine yol açmış en nihayetinde sanatı ve sanatçıları baskılamış, göç etmeye zorlamıştır. Bu çalışmaya konu olan iki "Soyut Dışavurumcu" sanatçının eser incelemesinde bu sanatçıların seçilme sebebi farklı etnik ve dini geçmişlerinin ortak bir noktada birleşmeleridir. Aynı sebeplerden baskılara maruz kalmaları, bu yüzden isimlerini değiştirmeleri ve Amerika'da buluşmaları bu seçimde etken bir rol almıştır. Soyut Dışavurumculuk; herhangi bir kurala bağlı kalmadan sanatçının iç dünyasının eserde görülmesi, aynı zamanda eserin özgür ve özgün olduğu anlamına gelmektedir. Kurucu sanatçıların ve ayrıca izleyici kitlesinin savaştan fiziki olarak uzak olsa da ruhsal olarak süren bu savaşlardan etkilenmesi, bu akımın özgürlük vurgusunu özellikle yapmasını sağlamıştır. Ayrıca sanatçıların geçmişte yaşadıklarını aktarma duygusu bu akımın şekillenmesinde rol oynamıştır. olabilir. Yaşanan olayların herhangi bir kalıba bağlı kalarak esere yansıtılması mümkün olmadığı için, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi konusunda sınırların aşılması bir zorunluluk hâline gelmiştir. Gorky ve Rothko'da eserlerinde, iç dünyalarını yansıtmışlar ve Soyut Dışavurumculuk akımında önemli temsilciler olarak nitelendirilmişlerdir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel araştırma yöntemi ile iki sanatçının dışavurumculuk anlayışları ve bunu eserlerine aktarmaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akım, dışavurumculuk, Rothko, Gorky

Makale Bilgisi:
Geliş: 19 Temmuz 2022 *Düzeltme:18 Ağustos 2022* *Kabul: 22 Eylül 2022*

© 2022 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Soyut Dışavurumculuk, duygu ve düşüncelerin özgür bir şekilde esere yansıtılmasını ifade eden bir akımdır. Bu akımın her yönüyle içinde birbirinden farklı özellikler barındırmasıyla, ismi ile niteliği arasında bir uyumun olmadığını belirtmek mümkündür. Özdevinim ve çağrışım temel ilkelerine göre eser üretilmesi, aslında yaşanan bazı duyguların ve hissedilen bazı duyguların belirli kalıplara bağlı kalınarak gerçekleşmemesiyle ilişkilidir.

Yeni sanat anlayışlarının ortaya çıkmasında dünyada meydana gelen olaylar oldukça etkili olmuştur. 19. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan Soyut Dışavurumculuk da özellikle II. Dünya Savaşı ile birlikte gelişme göstermiştir. Yılmaz'a (2006) göre savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), toplumu savaş ortamından uzak tutabilmek adına önlemler almış, bu yaklaşım sonucunda ise Soyut Dışavurumculuk gelişme göstermiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bu anlayışın gelişmesinde, ABD'ye savaş veya benzer sebeplerle göç etmek zorunda kalan birçok sanatçının desteklenmesi de önemli bir etken olmuştur.

Toplumsal gelişmelerin olumsuz etkilediği sanatçılar, eserlerinde kendilerini ifade edebilmek için kuralları ve kalıpları benimsemekten ziyade kendi iç dünyalarını özgün bir şekilde yansıtmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple, ortaya çıkan eserler ilk bakışta anlaşılmaz gibi görünse de eserlerle vakit geçirmek, eserlerin daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca yalnızca toplumsal anlamda değil, aynı zamanda bireysel olarak da yaşanan hayatta hissedilen acı, mutluluk, endişe gibi duygular, düşünceler; sanatçıların kendilerini ifade edebilme noktasında herhangi bir kalıba bağlı kalmadan üretme ihtiyaçlarını doğurmuştur.

Rothko ve Gorky, Soyut Dışavurumculuk hareketinin iki önemli temsilcisidir. İki sanatçı da ABD'ye göçmek zorunda kalmış ve burada kendilerini daha iyi ifade edebilme imkânı bulmuşlardır. Bu çalışmada, her iki sanatçının Soyut Dışavurumculuk anlayışları ele alınmış ve hem ortak hemde ayrıştıkları yönleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Gorky, kısa yaşantısı boyunca eserleriyle bu yaklaşımın öncülerinden, Rothko ise önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedirler. Her iki sanatçının da eserlerinde boya ve renk kullanımı, duygularının ve düşüncelerinin yapısını ortaya koymaktadır. Ancak Gorky her ne kadar bu akımın öncülerinden biri olarak kabul edilse de gerçeküstücü bir sanatçı mı yoksa soyut dışavurumcu bir sanatçı mı olduğu konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Her iki sanatçının geçmişte yaşadıklarına bağlı olarak duygu ve düşüncenin yanında; tarz, kompozisyon ve malzeme açısından dönüşüm geçirdikleri söylenebilir. Özellikle Gorky'nin Amerika'ya göç öncesinde doğduğu yerden Paris'e gidinceye kadar ve orada yaşadıkları, babasının ailesini terk edişi, annesinin yanı başında ölümü ve korkularından dolayı yaşadığı duygusal yaralanmalar, onu resimlerinde anlatım yönünden denemelere itmiştir. Başta empresyonist çizgiden post empresyonizme, kübizme ve en nihayetinde kendisini ifade edebileceği bilinçaltnda yer eden huzursuzluğu soyutlamalarla anlatabileceği sürrealizme götürmüştür. Rothko' da yine göç edene kadar aynı yollardan geçmiş, dini sebeplerle yaşadığı baskı ve endişenin yanında, önce realizm gibi akımlardan etkilenmiş, eserlerinde çeşitli figürler çalışsa da, ileride onunla anılacak geometrik kompozisyonlarda büyük renkli eserler vermiştir. Daha çok saf ahlaki, mistik değerleri ön planda tutan duygusal dünyasını yansıtan bu eserlerin yarattığı atmosfer yaşadığı endişe ve acıların soyut bir dille anlatımını içermektedir.

Yöntem

Nitel araştırma yöntemi doküman analizi, gözlem, görüşme gibi yöntemlerin araştırılabilmesi açısından önemlidir (Yıldırım, 1999). Şen'e (2005) göre nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel araştırma yöntemi, olayları, olguları ve bunlar arasında meydana gelen ilişkiyi açıklaması bakımından önemlidir. İlişkinin saptanması, sınıflandırılması ve bunlara bağlı olarak bir sonuca ulaşılması amacıyla bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel araştırma yöntemi ile eser analizine dayanmaktadır.

Soyut Dışavurumculuk Akımı

Modern çağın sanatsal düşüncelerinin temelleri, tarihte yaşanan zorlu süreçlerin sonucunda atılmıştır. Bu durum, sanatın da tıpkı toplum gibi dinamik bir yapıda olduğunu göstermektedir. Turani (2010), önemli bir süreç olarak endüstrinin gelişimini değerlendirmiş ve sanatla ilişkilendirmiştir. Turani'ye göre endüstri toplumsal yapıyı etkilemektedir ve toplumsal yapının etkilenmesiyle birlikte sanat da etkilenmektedir. Bilimsel gelişmeler, toplumsal yapının değişmesi, teknolojinin ilerlemesi gibi birçok faktör, dünyayı olumlu yönde etkilediği kadar, olumsuz yönde etkileme potansiyeli de taşımıştır. Sanatçılar da toplumun üyeleri olarak geçmişten günümüze savaşlardan, yıkımlardan ve meydana gelen tüm olumsuzluklardan etkilenmişler ve bunun sonucunda da objeyi resimde parçalama güdüsü içinde tablolarına yansıtmışlardır.

Dünya tarihinde 1930 ile 1945 yılları arasında yaşanan olumsuz olaylar, ahlaki ve etik değerlerin ciddi biçimde sarsılmasına neden olmuştur. Her ne kadar bu tarihler arasında yaşanan olumsuzlukların benzerleri daha önce yaşanmış olsa da otoriter rejimlerin, faşizmin, soykırımın ve dünya savaşında milyonlarca insanın gerek hastalıktan gerekse açlıktan ölmesi, belirtilen bu tarih aralığında dünyada karmaşanın hâkim olmasına neden olmuştur (Artun, 2016). Soyut Dışavurumculuk kavramının oluşması ve gelişmesi de bu süreçte gerçekleşmiştir.

1941 yılında Avrupa'da savaş devam ederken Barnett Newman'ın "Dünyanın sonunun geldiğine inandığını anımsıyor. Bununla beraber benim için resim sanatının da sonu gelmişti. Çünkü anlamını ve meşrutiyetini yitirmişti artık. Bundan sonra yine çiçek, insan ve eşya resimleri yapabileceğimize asla inanmıyordum. Ne yapacağımız sorusunun cevabı ise yoktu." ifadesi bunu destekler niteliktedir (Krausse, 2005: 107). Bu dönem, dışavurumcu akımı benimseyen sanatçıların resmin kurallarından ziyade kendi özlerine ve estetik anlayışlarına göre eser vermeye başladığı süreç olarak belirtilmektedir. Sanat, toplumların değişimine paralel olarak şekillenmektedir ve sanatçı, varlığını kendi içinde oluşturduğu çerçeveyi dışa vurmasıyla göstermektedir. Bu dönemde resmin kurallarından ziyade kendi özleri doğrultusunda eser veren sanatçılar açısından ortaya çıkan sonuç başlarda tatmin edici olmamıştır. Bu anlayışla ortaya çıkan eserlerin bazıları anlaşılamamış ve sanatçılar beceriksiz olarak nitelendirilmiştir. Ancak anlaşılmaktan ziyade resmin çağrıştırdığı duygu ve düşüncenin önem kazanması, sanatçıların daha özgür biçimde eserler üretmesinin önünü açmıştır. Dolayısıyla bu anlayışla ortaya çıkarılan eserlerin kısa bir süre içinde anlaşılması beklenmemiştir (Antmen, 2008). Hopkins'e (2000) göre sanatın felsefe ile aklın bir ilişkisi bulunmaktadır ve özellikle II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen olaylar varoluş felsefesine etki etmiştir. Temeli insan ve insan özgürlüğü olan bu felsefe ile sanatçılar belirli kurallara bağlı kalmadan eser üretmişlerdir.

Savaş dolayısıyla eser üretebilmek için arayış içinde olan çoğu sanatçı Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir. Ülkenin tarihsel ve kültürel birikiminin zayıf olması, sanatsal birikimini de etkilemiştir. Bu açığın kapatılabilmesi için sanatçıların ülkeye göç etmeleri bir fırsat olarak değerlendirilmiş, sanat ve sanatçı ön planda tutulmuştur. Devletin sanat konusunda benimsediği politika, köklü değişime öncülük etmesini sağlamıştır (Blotkamp, 2001).

Lynton'a (2004) göre soyut sanat anlayışının önemli bir akım hâline gelmesinde savaşın önemli bir yeri bulunmaktadır. Faşizm gibi otoriter rejimlerin ideolojilerinde bu akımın yasaklanmış olması, yalnızca sanatçıları ve eserlerini değil, aynı zamanda özgür hissetmek ihtiyacı hisseden insanları da etkilemiştir. Bu bağlamda soyut sanat anlayışı bir simge olarak kabul görmüştür. Sanat anlayışının değişmesiyle birlikte eserlerdeki konular da bireysel ve toplumsal sorunlar, düşünceler ve gerilimler olmuştur. Tansuğ (1999) da benzer şekilde toplumsal ve siyasal gelişmelerin Soyut Dışavurumculuk akımına önemli etkiler gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Bu akımı benimseyen sanatçıların üslup anlamında yakınlıkları bulunmamasına karşın eserlerinde ortak noktalar vardır. Bu ortak noktalar; resmin yaratıcı özelliğinin ön planda tutulması, resmin kurallarının dikkate alınmaması ve planlama olmamasıdır. Soyut Dışavurumculuk akımının temsilcilerinden Jackson Pollock, sanat anlayışının diğer disiplinlerden etkilendiğini şu ifadelerle belirtmiştir: "Ben, bazı zamanları temsil ediyorum. Ne zaman bilinçsizce bir resim yapılırsa, figürler ortaya bağlanır. Uzun zamandır bir Jungian oldum ve sanırım hepimiz Freud'un etkisindeyiz. Ressam olma durumu... Resim kendini keşiftir…" (Hess, 2009: 10).

Bu akımın gelişen toplumsal ve bireysel sorunlar temelinde şekillendiğini belirtmek mümkündür. Sanatın insana dair olması ve insanlığın gelişimine paralel olarak sanatın şekillenmesi, doğal olarak böyle bir akımın gelişimine zemin hazırlamıştır.

Rothko'nun Hayatı ve Sanat Anlayışı

1903 yılında, o dönemde Çarlık Rusyası toprağı olan Letonya'nın Daugavpils şehrinde dünyaya gelen Mark Rothko; asıl adıyla Marcus Rothkowitz, sonrasında SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) yönetiminin belli bir ideoloji bağlamında yürüttüğü sanat anlayışı ve baskı dolayısıyla ailesiyle birlikte ABD'ye göç etmiş ve 1921'de burslu olarak Yale Üniversitesini kazanmıştır (Polat, 2012). 1923'te bölümünden ayrılmış ve geçimini sürdürebilmek için farklı işlerde çalışmıştır. 1924'te sanat eğitimi almaya başlamasıyla yeteneği fark edilmiş ve alanında çok iyi ressamlarla çalışma fırsatı bulmuştur. 1929'da bir sergide kendisinin resminin sergilenmesi ve beğenilmesiyle sanat hayatı köklü bir değişim geçirmiştir (Selz, 1962).

Solal'a (2015) göre Rothko ilk evliliğinin bitmesinin ardından sanata daha fazla zaman ayırmış ve bu durum, eserlerine olan talebin artmasını sağlamıştır. Sanatında Nietzsche'nin etkisi yoğun olarak hissedilen sanatçının, yaşadığı psikolojik rahatsızlıklardan dolayı eserlerinde seçtiği konular da sessizlik, endişe ve korku olmuştur. Zaman içinde tarzında gelişme gerçekleşmiş ve 1940 yılından sonra Nietzsche eserlerinden biri olan "Tragedyanın Doğuşu" kitabını okumasıyla eserlerinde mitlere ağırlık vermeye başlamıştır (Jackson, 2012). Felsefe eğitimi alması, Yunan mitolojisine hayranlık duyması gibi sebepler, Nietzsche'den etkilenmesinin sebepleri arasında gösterilmiştir. Harris (2014), Rothko'nun varoluşçuluk felsefesinden etkilendiği için eserlerinde bu felsefenin özelliklerini yansıttığını ifade etmiştir.

Resmin saf bir estetik olduğunu düşündüğü için dışsal gerçeklere ilişkin bütün unsurları gözardı etmiştir ve eserlerine isim vermekten ziyade, onları numaralandırmayı tercih etmiştir (Somers, 2015). "Resimlerimi dramlar olarak düşünüyorum, resimlerdeki şekiller sanatçılardır. Onlar bir grup aktöre olan ihtiyaçtan yaratılmışlardır. Mahcup ve utanmadan dramatik bir şekilde hareket edebilirler" ifadesiyle eserlerinin anlamlarını açıklamıştır (Lippens, 2012: 358).

Görsel 1. Mark Rothko, "No. 13 (Sarı üzeri Beyaz ve Kırmızı)", 1958, Tuval üzerine yağlıboya, 241.9 x 206.7 cm.

İlk eserlerinden biri olan ve Görsel 1'de aktarılan resimde dikkati çeken ilk unsur, yan yana bulunan iki dikdörtgendir. Sıcak renkler tercih edilmesine karşın sert geçişler, gerginlik hissini çağrıştırması bakımından önemlidir. Resmin boyutlarının ortalama insan boyu ile eşdeğer olması da etkileyici olmasında bir unsur teşkil etmektedir. Ponga'ya (2011) göre resmin boyutları, kendisine gelgit hissi yaratması bakımından önemli bir ayrıntı oluşturur. Nitekim Rothko da şu ifadesiyle herhangi bir şey ortaya çıkarmaktan ziyade ortaya hislerini koyduğunu göstermiştir: "Ben soyutçu bir ressam değilim, renkler, şekiller veya bunun gibi şeylerle ilgilenmiyorum, sadece en temel insan duygularını ifade etmekle ilgileniyorum. Bunlar; trajedi, coşku, kader ve hayatın gerçeği… Eserlerimde parçalara ayrıldığımı ve ağladığımı gösteriyorum ki, en temel insan duygularını aktarabileyim." (akt. Malkondu, 2018)

Resim Rothko'ya göre duygu ve düşüncelerin dışavurumunu yansıtmaktadır ancak taklitten uzak olmalıdır. Eser verdiği dönemde dünyada meydana gelen savaş, baskı ortamı, işsizlik, yoksulluk gibi birçok sorunun ifade edilebilmesi için arayış içinde olmuş ve bu arayışı yaşamının sonuna kadar devam etmiştir. Dolayısıyla onu oluşturan kişinin iç dünyasını dışa yansıtan resim, bir ruha sahip olmalıdır ancak dünya görüşünün yansıtılması konusunda taklit olarak oluşturulmaması gerekir (Thys, 2012).

1948 yılında tamamladığı İsimsiz (Multiform) (Görsel 2) eserinde geometrik şekiller ön plana çıkan unsur olmuştur. Renk geçişleri, geometrik şekiller ve boyalı yüzeyin sertliği, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerin dışavurumu olarak belirtilmektedir. Üslup anlamında bu tercihi, Rothko'nun kendini ifade etme aracı olmuş ve şu cümleyle dile getirmiştir: "Eşsiz bir durumda eşsiz unsurlardır. Aslında onlar irade ve kendini kanıtlama tutkusu olan organizmalardır." (Lippens, 2012: 358). Dolayısıyla bu üslubun, kendisiyle özdeşleştiği görülmektedir.

Görsel 2. Mark Rothko, "İsimsiz Multiform", 1948, Tuval üzerine yağlıboya, 226.1 cm x 165.1 cm.

Görsel 3. Mark Rothko, "İsimsiz (Mavi üstü Yeşil)", 1957, Tuval üzerine yağlıboya, 247.3 x 207.8 cm.

Antmen'e (2008) göre saf sanat anlayışı bağlamında geometrik şekillerde renk geçişlerinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu da şekiller ve renk alanlarının her tabloda ayrı hisler uyanmasına neden olmuştur. Resimlerinde renkler, doku, derinlik ve oran ile saf sanat anlayışını yansıtmaya çalışmış ve geometrik şekillerin birleşim noktalarında derin analizler gerçekleştirerek iç dünyasını sergilemiştir (Görsel 3).

Rothko, renk alanını kullanarak ışık mistisizmi konusunda özgün üslubunu ortaya koymuştur. Derin ve şiirsel boya katmanlarıyla duygusal yaşamını yansıtarak, izleyicide de benzer duyguları oluşturmuştur. Dolayısıyla tuvaldeki derinlik, aynı zamanda insanın iç dünyasındaki derinlik ile eşdeğer durumdadır. Resimlerine uzaktan bakmak ile yakından bakmak arasında fark bulunmaktadır. Renk hareketleri ancak bu şekilde anlaşılmaktadır ve bu durum, resimlerinde bir hareket olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü hareket sayesinde izleyicide de duygu geçişleri yaşanmaktadır (Bolla, 2006).

Soyut çalışmalar yapsa da kendi sanat anlayışı, gerçeği yansıtmak üzerinedir. Resimleri acı, endişe, hüzün gibi duyguları gerçekçi bir şekilde yansıtmayı hedeflemiştir. Ayrıca bu resimler, tiyatro sahnesinde bir dramın sahnelenmesi şeklinde nitelendirilmiştir. Her bir resim, dram sahnesinin canlandırılması için bir oyuncu durumundadır (Antmen, 2008). Hubbard (2008), bu eserlerin Rothko'nun hayatından izler taşıdığını ifade etmiştir. Rothko'nun yaşadığı ve eser ortaya koyduğu dönem, dünyanın karmaşık siyasal ve toplumsal yapısına denk gelen dönemdir. Gerçekleri duygu ve düşünceleriyle birleştirip uç noktalarda şekillendirmesi de bu sebepledir. Ancak Rothko'nun bu gerçeklerden kendini soyutlama isteği de söz konusudur ve modern insanın gerçekleri bu bağlamda yansıtılmaktadır (Morley, 2009). "Pembe içinde Mor ve Sarı" isimli eser Rothko'nun klasiklerinden biri olarak nitelendirilmektedir ve mistisizmi yansıtmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Mark Rothko, No. 9 "Pembe içinde Mor ve Sarı (Dark over Light Earth/Violet and Yellow in Rose)", 1954, Tuval üzerine yağlıboya, 211.46 x 172.72 cm.

En üstte bulunan ve siyaha yakın olan mor, bilinmez bir boşluğu simgeleyen ilahi bir yol olarak değerlendirilmiştir. Sarı ise yeryüzünü temsil etmekte, dolayısıyla metafizik ile mistik alanda geçiş yaşanmaktadır. İnatçı'ya (2013) göre bu eserde psikolojik bir derinlik söz konusudur, aynı zamanda karanlık ve aydınlık, yeryüzü ve ilahi yol betimlemeleri benlik gerilimini yansıtmaktadır.

Rothko'nun oğlu olan Christopher Rothko'ya (2015) göre soyutlamalar kapsamında resimleri anlayabilmek için net bir ortam bulunmamaktadır. Bu sebeple babasının eserlerinin boşluk olarak değerlendirilmesi yanlış bir tutumdur. Renk seçimleri, derinliği ve üslubu, iç dünyanın tamamlayıcı unsurları olarak göze çarpmaktadır ve özellikle mistik temaların ele alınması, aynı zamanda döneminin toplumsal yapısını da ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda eserlerin anlaşılabilmesi için eserlerle yeterince vakit geçirmek temel esastır.

Gorky'nin Hayatı ve Sanat Anlayışı

Bazı kaynaklarda 1902, bazılarında ise 1904 yılında doğduğu belirtilen Arshile Gorky, Türkiye Ermenisi olarak Van'da doğmuştur (Matossian, 2011). Babası, Osmanlı ile Ermeni ilişkilerindeki gerginlik dolayısıyle 1908 yılında ABD'ye göç etmiştir. Gorky, annesi ve kardeşleriyle Van'da kalmış, aile tırmanan gerginlik sonucu 1915 yılında Erivan'a göç etmiştir. Göç ile birlikte gelen kıtlık ve açlık sonucu annesini kaybetmiş; annesinin ölümü onu derinden etkilemiştir. Annesinin ölümü üzerine kız kardeşi ile birlikte ABD'ye gitmiş ve burada artık

"göçmen" olarak anılmıştır. 1921 yılında sanat eğitimi alabilmek için lise düzeyindeki teknik bir okula kaydını yaptırmıştır (Schwabacher, 1957).

Sanatçı olma isteğinin altında, çocuk yaşta yaşadığı acı ve zorluklar yatmaktadır. Annesinin ölümü, babasıyla uzun süre ayrı kalması ve tekrar bir araya geldiklerinde aile bağlarını kuramamaları, göçmen olarak anılması gibi birçok sebep, Gorky'nin kimseye benzememek için sanatçı olma isteğini kuvvetlendirmiştir. Mattison'un (2009) aktardığına göre küçük yaşta sürekli yaşadığı yerlerden ayrılmak zorunda kalması, karakterinin oluşumunda önemli etkiler gerçekleştirmiştir. Sanat eğitimi konusunda da farklı okullarda eğitim almış ve yeteneği genç yaşlarında fark edilmiştir.

Yaşadığı kimlik bunalımları neticesinde, doğum adı olan "Vostanik Manuk Adoyan"ı değiştirmiştir ancak seçmiş olduğu Arshile Gorky ismini rastgele belirlememiştir. Bu konuda Mattison, aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır: "Soyadını, acı anlamına gelen Gorky, adını ise Ermenilerin ünlü ailesi Arshak'tan ve Yunan mitolojisindeki Achille'den esinlenerek "Arshile" yapmıştır. Rusya'da doğduğunu ve bazı zamanlarda Maxim Gorky'nin yeğeni olduğunu iddia etmiştir." (Mattison, 2009: 27)

Soyut Dışavurumculuk akımının öncülerinden biri olarak nitelendirilen Gorky, yaşam öyküsünü eserlerine yansıtmıştır. Sanatın evrensel olması gerektiğini savunan Gorky; sanatını, gerek yaşantısı gerekse dünyada meydana gelen olaylarla ilişkilendirilmiştir. Öyle ki, Gorky'nin sanatı, savaş öncesindeki ve savaş sonrasındaki dışavurumcular arasında köprü görevi görmüştür. 1930'lu yıllardan itibaren soyut eserler üretmesi, dönem fark etmeksizin eserlerinin işlevine yönelik bir girişim olarak değerlendirilmiştir (Görsel 5-6).

Görsel 5. Arshile Gorky, "Paletle Soyutlama", 1930-31, Tuval üzerine yağlıboya, 121.9 x 91.3 cm.

Görsel 6. Arshile Gorky, "Karga (Raven)", 1931, Tahta üzerine kalem, yağlıboya, 35.5 x 24.7 cm.

Thomas M. Messer, Gorky'nin "Çiçekli Değirmenin Suyu" (Görsel 7) eserine ilişkin yaptığı değerlendirmede, sanatın dönüşümüne öncülük ettiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: "Arshile Gorky, bakış açısıyla 19. yüzyılın sonlarında oluşan tarihsel döngünün son halkasını oluşturuyor. Fakat aynı zamanda Gorky'nin o zamanlarda oluşturduğu bakış açısı, bugünkü sanata öncülük etmiştir. Erken ölümünden önce gerçekleştirdiği girişimler, 1950 Amerikan neslinin onu, New York Sanat Okulu'nun kahramanı olarak anmasına neden olmuştur." (Hess, 2009: 28).

Görsel 7. Arshile Gorky, "Çiçekli Değirmenin Suyu (Water of the Flowery Mill)", 1944, Tuval üzerine yağlıboya, 107.3 x 123.8 cm

Taylor'a (2009) göre Gorky, eserlerini ifade etmek için soyut dışavurum kavramını hiç kullanmamış olsa da 1950'li yıllardan itibaren soyut dışavurumcu olarak nitelendirilmiştir. Ötesinde, soyut dışavurumculuğun en önemli öncü ressamlarından biri olarak tanımlanmıştır.

Eserlerinde hem Paris ekolü hem de Amerikan kültürünün unsurlarını bir arada kullanması, Gorky'nin modern resim açısından önemini ortaya koymuştur (Guilbaut, 2009). Soyut Dışavurumculuk akımının en temel ilkelerinden birisi sanatçının eserlerini ortaya koyarken özgür olmasıdır ki bu durum, bilinçaltının dışa yansıması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla Gorky, zorlu hayatının kendisinde uyandırdığı hisleri ve düşünceleri herhangi bir kalıba bağlı kalmadan eserlerine yansıtmış, bu eserler de sınırları aşan bir nitelik kazanmıştır.

Anlaşılmaz olduğu yönünde eleştirilerin yanı sıra, Gorky'nin sanat tarihçilerine göre niteliği konusunda da tartışmalar bulunmaktadır. Gerçeküstücü mü yoksa tam biçimini almayan bir soyut dışavurumcu mu olduğu konusunda farklı değerlendirmeler bulunsa da Gorky'nin hem kendi dönemini hem de kendisinden sonraki dönemi etkilediği kabul görmektedir (Bonfand, 2015).

Sonuç

Rothko ve Gorky, Soyut Dışavurumculuk konusunda her şeyden önce, sanatın toplumla birlikte şekillenen dinamik yapısını ortaya koymaları bakımından önemlidirler.

Her iki sanatçının geçmişten göçe kadar yaşadığı benzer acı, trajik, korku ve endişeye dayalı duygularla birlikte, Avrupa'da edindikleri birikim ve kendi çalışma tarzlarına karşılık, Amerika'ya göç ettikten sonra sanatçılara sunulan olanaklar ve yenilikler karşısında ürettikleri eserleri analiz etmenin öneminden şu şekilde söz edilebilir. Sanat Tarihinde yer edinen iki sanatçıyı, eserlerini tanımak, o günkü dönemin etkilerini hissetmek hem de Soyut Dışavurumculuk akımını önemli ölçüde anlamak açısından bu çalışma önem kazanmaktadır.

Amerikan yerleşik halkı, Avrupa'yı sarsan bu savaşın kötü yüzünü haberlerden takip ederken; göç edenlerin anlatımlarıyla savaşın iyice etkisine girmişlerdi. Bu toplumsal travmanın önüne geçebilmek ve daha da önemlisi bir kültür politikası olarak sanatı Paris'ten New York'a taşımak gibi bir misyonla ABD hükümeti sanatı desteklemiştir. Başka ülkelerden gelen ve yerleşik olan sanatçılara tüm olanakları sunmuş bir nevi özgür bir sanat yaratma ve özgür yaşama olanağı tanımıştır. Endüstrisi ve sanayisi hızla gelişen bu ülkenin olanakları bir yana, savaşın trajik durumundan uzak durmaya çalışan halkın sanata ilgisi bu sanat akımının oluşmasında etkili olmuş ve prensiplerini de etkilemiştir.

Soyut Dışavurumculuğun temelleri bu duruma uygun olarak özgür ve özgün eserler etrafında şekillenmiştir. Özellikle açık hatta sınırsız kompozisyonlar etrafında, soyut belli belirsiz geometrik ve biyomorfik şekiller, sürprizlere dayalı akıtma veya sıçratma boyalar, vahşi kesik fırça darbelerin belirlediği kompozisyonların yanında büyük geniş atölyelerde büyük eserler izleyicinin önünde etkiyi güçlendirmiş sanatın büyüsünü arttırmış ve sanatla çok zaman geçirmeyi olanaklı kılmıştır.

Rothko, başta dışavurumun en temel unsuru rengi tuvaline almıştır. Öncesinde ürettiği realist çalışmalardan sonra, "renk alanı resmi" diye adlandırılacak kendi iç dünyasını yansıtan çalışmalara yönelmiştir. Duvar büyüklüğünde dikey devasa çalışmalarının her biri insan boyutlarında geometrik şekillerle ve renk geçişleriyle örülü eserlerdir. Yarattığı atmosfer ve derinlik insanın iç dünyasını ve samimiyetini belirlemektedir.

Rothko, Amerika'ya göç ettikten sonra resim çalışmalarına başlamıştır. Dolayısıyla Avrupa üslubunun etkisi ve yaşadıkları Gorky'e göre farklıdır. Gorky, çocuklukta ve sonrasında yaşadığı ağır trajedi ve travmaları hiçbir zaman atlatamaz, resimlerinde kullandığı figüratif temelli formlar, anlatım yönünden sürrealist yaklaşımları çağrıştırır. Bu iç içe girmiş figür temelli melez formların, çocuklukta annesinin anlattığı öykülere dayandığı ileri sürülmektedir. Gorky'nin sanatında, Amerika'ya göç ettikten sonra stil ve tarzından çok, kullandığı malzeme, boya ve materyallere bağlı olarak değişim olmuştur. Eserlerinde hakim olan biyomorfik form ve figürlerin yoğunluğu değişmiş; bununla birlikte oluşturduğu kompozisyonlara dönüşmüştür.

Her iki sanatçının yaşamlarında birçok ortak nokta bulunması, kısa bir süre de olsa birlikte çalışmaları, bu iki sanatçının sanat anlayışlarını birbirine yakınlaştırmıştır. Dönemlerinde yaşanan baskı, savaş ve felaketler, iki sanatçının da ABD'ye göçmesine neden olmuş, dolayısıyla sanat anlayışları büyük bir dönüşüm sürecinin temsilcisi olarak nitelendirilmiştir.

Sanatın evrensel niteliği burada ortaya çıkmaktadır. Her iki sanatçının da eserlerinde kendi dönemlerinde yaşanan gelişmeler, bu sanatçılara hissettirdikleri ve düşündürdükleri net bir biçimde görülmektedir.

Endüstrileşme sürecinde, savaşlar, baskıcı yönetim anlayışları gibi birçok sebep, insanların kendilerini özgür hissedebilecekleri ortam aramalarının nedenidir. Rothko ve Gorky açısından değerlendirildiğinde bu iki sanatçının da gerek içinde bulundukları ortam gerekse yaşadıkları dönem gereği hüzün, mistisizm, acı ve endişe ön plana çıkmaktadır. Başka bir ifade ile, bu iki sanatçı da tepkilerini eserlerinde göç ettikleri Avrupa'daki savaş düzenine tepkilerini yansıtmışlardır.

Dönem ve düzen itibarıyla Rothko ve Gorky'nin, kendilerini özgürce ifade edebilmek için bu akımı benimsemeleri tepki olduğu kadar, kaçış olarak da değerlendirilebilir. Kalıplara bağlı kalmadan, özgür bir şekilde eser üretmek, özgünlüğü getirdiği gibi kendilerinden sonraki nesillere de önemli bir kültürel miras olarak nitelendirilebilir.

Bu makale, günümüzde de etkisini yitirmeyen ve birçok sanatçıya kaynaklık eden Soyut Dışavurumculuk akımını farklı bir açıdan irdelemeye çalışmış, en önde gelen iki sanatçısının göçle birlikte yaşadıkları tarihsel süreç ile bu bağlamda ürettikleri eserler üzerinden analiz ederek literatüre katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Kaynaklar

Antmen, A. (2008). *20.yy. Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Artun, A. (2016). *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi: Estetik Modernizmin Tasfiyesi: Estetik Modernizmin Tasfiyesi*. İletişim Yayınları.

Blotkamp, C. (2001). *Mondrian: The Art of Destruction*. Reaktion Books.

Bolla, P. (2006). *Sanat ve Estetik.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bonfand, A. (2015). *Soyut Sanat.* Ankara: Dost Kitabevi.

Guilbaut, S. (2009). *New York Modern Sanat Düşüncesini Nasıl Çaldı*. İstanbul: Sel.

Harris, J. C. (2014). Green and Maroon: Mark Rothko. JAMA psychiatry, 71(2), 107-108.

Hess, B. (2009). *Abstract Expressionism.* Köln: Taschen.

Hopkins, D. (2000). *After Modern Art 1945-2000.* Oxford University Press.

Hubbard, S. (2008). *A space to Daydream.* New Statesman.

İnatçı, Ü. (2013). *Bakışma. Genişletilmiş*. 2. Baskı,.Yapıt Okumaları.

Jackson, R. (2012). *Nietzsche Kilit Fikirleri.* İstanbul: Optimist Yayınları.

Krausse, A. C. (2005). *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*. Literatür Yayıncılık.

Lippens, R. (2012). Control over emergence: Images of radical sovereignty in Pollock, Rothko, and Rebeyrolle. Human Studies, 35(3), 351-364.

Lynton, N. (2004). *Modern Sanatın Öyküsü.* çev. Cevat Çapan ve Sadi Öziş, Remzi Kitapevi, 1, 8.

Malkondu, T. (2018). Soyut Dışavurumcu Sanatta Mark Rothko ve Barnett Newman'ın Renk Alanı Yaklaşımlarının Karşılaştırılması, (Tez No. 524121) [Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Malkondu, T. ve Başar, G. (2021). The Investigetion Of Mark Rothko's Color Space Modulation, Inonu University of Culture and Art, Volume (7/1), 63-75.

Matossian, N. (2011). *Karamelek: Arshile Gorky.* İstanbul: Aras Yayıncılık.

Mattison, R. S. (2009). *Arshile Gorky, Works Writings, Poligrafa,* Spain: Barcelona.

Morley, S. (2009). Painting the page. Journal of Visual Art Practice, 8(1-2), 141-159.

Polat, S. (2012). Eksik Mevsim: "Kırmızı", *Azizim Sanat E- Dergisi*, 54, s. 46-47.

Rothko, C. (2015). *Mark Rothko: From the Inside Out.* Yale University Press.

Schwabacher, E. K. (1957). "Arshile Gorky", Whitney Museum of American Art, New York: Macmillan Publishing.

Selz, P. (1962). Mark Rothko. Journal of Aesthetics and Art Criticism, 21(2).

Solal, A. (2015). *Mark Rothko: Toward the light in the chapel.* Yale University Press.

Somers, L. M. (2015). "Renk Alanı Resmi", Salem Press Encyclopedia.

Şen, Ü. S. (2005). Sanat Eğitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemlerinin Kullanılması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), 343-360.

Tansuğ, S. (1999). *Resim Sanatının Tarihi*. Remzi Kitabevi AŞ.

Taylor, M. R. (2009). "*Arshile Gorky A Retrospective",* Philadelphia Museum of Art.

Thys, M. (2012). *Het Wereldmuseumvan de Kunst*, WPG Uitgevers BE, Algemeen,

Turani, A. (2010). *Dünya Sanat Tarihi*, 14. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. Eğitim ve Bilim, 23(112).

Yılmaz, M. (2006). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*, Ankara: Ütopya.

Görsel Kaynakça

Görsel 1. Mark Rothko, "No. 13", 1958, The Metropolitan Museum of Art, New York https://www.metmuseum.org/art/collection/search/484362?rpp=30&pg=1&ft=rothko&pos=1 Erişim Tarihi: 10.09.2022

Görsel 2. Mark Rothko, "İsimsiz Multiform", 1948, National Gallery of Australia, Canberra https://www.dailyartmagazine.com/paintings-by-rothko/ Erişim Tarihi: 16.09.2022

Görsel 3. Mark Rothko, "İsimsiz", 1957, National Gallery of Art, Washington https://www.gazette-drouot.com/en/article/monet-and-rothko-3A-an-unprecedented-exhibition-in-giverny/33762 Erişim Tarihi: 25.09.2022

Görsel 4. Mark Rothko, "No. 9", 1954, Museum of Contemporary Art Los Angeles https://digital-photography-school.com/how-mark-rothkos-paintings-can-inspire-your-photography/ Erişim Tarihi: 10.10.2022

Görsel 5. Arshile Gorky "Paletle Soyutlama" 1930-31, Philadelphia Museum of Arts https://philamuseum.org/collection/object/47814 Erişim Tarihi: 10.209.2022

Görsel 6. Arshile Gorky "Karga (Raven)" 1931, Smithsonian American Art Museum https://www.wikiart.org/en/arshile-gorky/the-raven-composition-no-3 Erişim Tarihi: 12.09.2022

Görsel 7. Arshile Gorky, "Çiçekli Değirmenin Suyu", 1944, The Metropolitan Museum of Art, New York https://www.metmuseum.org/art/collection/search/488915 Erişim Tarihi: 16.09.2022

EXAMINING THE ABSTRACT EXPRESSIONISM MOVEMENT IN THE CONTEXT OF THE WORKS OF ROTHKO AND GORKY

Atalay MANSUROĞLU

ABSTRACT

Art develops and changes in parallel with the development of societies. The main reason for this situation is that the structure of human art is dynamic. Each individual or social event shows its traces in the works produced by the artist. Abstract expressionism is also a trend developed in painting art depending on social developments. The importance of the Abstract Expressionism movement was the first time that art and art movements that developed in Europe from the Roman period to the Renaissance and the beginning of the 20th century, when the industrial revolution took place, moved to America continent, although the founding artists were not American. In this context, it pushed the countries parallel to the developing industry in Europe to seek resources and to war with other especially neighbouring countries, led to authoritarian and oppressive regimes to come to power, eventually suppressed art and artists and forced them to migrate. The fact that both artists subjected to pressure due to their different ethnic and religious backgrounds, so they changed their names and met in America played an important role in the study of the two Abstract Expressionist artists selected for the study. The fact that the founding artists and also the audience were affected by these wars, which continue spiritually even though they are physically away from the war, may have made this movement especially emphasize freedom. In addition, the sense of conveying the experiences of artists may have played a role in shaping this movement. Abstract Expressionism; The fact that the artist's inner world seen in the work without bound by any rule also means that the work is free and original. Since it is not possible to reflect the events in the work by adhering to any pattern, it has become a necessity to exceed the limits in expressing feelings and thoughts. Gorky and Rothko also reflected their inner worlds in their works and described as important representatives of the abstract expressionism movement. In the study, the understanding of expressionism of the two mentioned artists and their transfer to their works evaluated.

Keywords: Movement, expressionism, Rothko, Gorky